

NATYURMORT KAMPAZITSIYASI YARATISH “NATYURMORT
JANRI HAQIDA”**Tolibova Umida Davlat qizi**

Navoiy davlat universiteti

“Dasgohli rangtasvir” yo‘nalishi

4 - kurs “R”guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada tasviriy san’atning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan natyurmort janrining o‘ziga xos badiiy-estetik xususiyatlari va uning kompozitsion yechimini yaratish bosqichlari tahlil qilinadi. Natyurmort janrining shakllanish tarixi, uning o‘quv jarayonida egallaydigan o‘rni hamda talabalarda badiiy tafakkur va estetik didni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, maqolada natyurmort kompozitsiyasi yaratish jarayonida predmet tanlovi, rang yechimi, yorug‘-soya munosabati, hajm va fazoviylikni ifodalash kabi masalalarga e‘tibor qaratilgan. Tadqiqotda Shovdirov S.A.ning san’at ta’limi bo‘yicha ilmiy ishlari asosida nazariy yondashuvlar tahlil etilib, amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: natyurmort, kompozitsiya, tasviriy san’at, rangtasvir, badiiy tafakkur, estetik did, yorug‘-soya, fazoviylik.

Tasviriy san’at insonning estetik dunyoqarashini shakllantirish, go‘zallikni idrok etish va uni ifodalashga o‘rgatishning eng muhim vositalaridan biridir. San’atning turli janrlari orasida natyurmort alohida o‘rin tutadi. U insonni o‘rab turgan moddiy dunyo — buyumlar, mevalar, gullar, idish-tovoqlar va boshqa predmetlar orqali hayotning go‘zalligini, uyg‘unlik va tartibni badiiy obrazlar vositasida aks ettiradi.

Natyurmort janri nafaqat tasviriy san’atning tarixiy shakllanish jarayonida, balki ta’lim tizimida ham o‘quvchilarning kompozitsion fikrlash, rangni sezish, shakl va hajmni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim o‘rin egallaydi. Bu borada Shovdirov S.A.ning (2017–2025 yillar oralig‘idagi) ilmiy ishlari — xususan, san’at ta’limida o‘quv kompetensiyalarini shakllantirish, flipped classroom texnologiyasidan foydalanish hamda badiiy tafakkurni rivojlantirishga oid metodik tavsiyalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada natyurmort kompozitsiyasi yaratishning nazariy asoslari, amaliy jarayonlari va didaktik imkoniyatlari o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari san’at ta’limi jarayonida samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Tasviriy san’at insonning estetik tafakkurini rivojlantirish, go‘zallikni idrok etish va uni ijodiy tarzda ifodalashning eng samarali vositalaridan biridir. Shu bilan birga, san’atning turli janrlari orasida natyurmort o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lib, u insonni o‘rab turgan moddiy dunyo bilan tanishtiradi. Natyurmort orqali oddiy buyumlar, mevalar, gullar, idish-tovoqlar yoki kundalik hayotdagi predmetlar badiiy obraz sifatida tasvirlanadi va tomoshabinga estetik tajriba beradi. Shu sababli natyurmort san’at

ta'limida ham o'quvchilarda badiiy tafakkur, rangni sezish va shakl-hajmni anglash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita sifatida ishlatiladi.

Natyurmort janrining tarixi Yevropada XVI–XVII asrlarga borib taqaladi. Dastlab, bu janr diniy va maishiy motivlar bilan bog'liq bo'lib, buyumlarning detallarini iloji boricha realistik tarzda tasvirlashga intilgan. Vaqt o'tishi bilan natyurmort o'zining mustaqil badiiy yo'nalish sifatida shakllana boshladi va predmetlar o'rtasidagi uyg'unlik, rang va yorug'-soya munosabatlari orqali badiiy obraz yaratish asosiy maqsadga aylandi. Natyurmortning rivojlanishida bir qancha tarixiy va badiiy omillar muhim rol o'ynadi. Jumladan, predmetlarning aniqlik bilan tasviri, rang uyg'unligini yaratish, kompozitsion tartibni saqlash va predmetlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni badiiy vositalar bilan ifodalash kabi jihatlar natyurmort san'atining ajralmas qismi hisoblanadi.

O'zbek tasviri san'ati va pedagogik amaliyotida ham natyurmort janri muhim ahamiyat kasb etadi. Shu borada Shovdirov S.A.ning ilmiy ishlari (2017–2025) natyurmortning o'quv jarayonidagi roli, talabalarda tasviri tafakkur va estetik didni shakllantirishdagi samarali usullari haqida batafsil yoritadi. Unga ko'ra, natyurmort yaratish jarayonida buyum tanlovi, rang yechimi, yorug'-soya nisbati, hajm va fazoviylikni ifodalash kabi masalalarga e'tibor qaratish muhimdir. Shuningdek, ushbu jarayon o'quvchilarda mantiqiy va abstrakt fikrlashni rivojlantiradi, badiiy tafakkurga chuqur kirishga yordam beradi.

Natyurmort kompozitsiyasi bir necha nazariy tamoyillarga tayangan holda yaratiladi. Avvalo, kompozitsiyaning markaziy g'oyasi va asosiy predmetlari aniqlanishi kerak. Bu bosqichda predmetlar soni, ularning shakli, o'lchami va badiiy ahamiyati hisobga olinadi. Rang va yorug'-soya munosabatlari esa predmetlarning hajm va chuqurligini ifodalashga xizmat qiladi. Rang uyg'unligi va kontrastlar yordamida predmetlar orasidagi muvozanat va ritm yaratiladi. Kompozitsiyada proporsiya va fazoviylik ham katta ahamiyatga ega bo'lib, predmetlarning o'lchami va joylashuvi uch o'lchamli fazo hissini beradi. Shu bilan birga, natyurmort badiiy obraz orqali tomoshabiga hissiy taassurot yetkazishi kerak.

Natyurmort kompozitsiyasini yaratish jarayoni bir nechta bosqichdan iborat. Birinchi bosqichda mavzu va predmetlar tanlanadi. Bu bosqichda asosiy e'tibor kompozitsiyaning markaziy g'oyasiga qaratiladi, predmetlar o'rtasidagi muvozanat va ularning badiiy ahamiyati hisobga olinadi. Ikkinchi bosqich — maketon tayyorlash — predmetlarni joylashtirish va kompozitsion tartibni aniqlashni o'z ichiga oladi. Bu bosqichda buyumlarning o'zaro munosabati va umumiy uyg'unligi ko'zda tutiladi. Uchinchi bosqich — chizish va eskiz ishlari — shakllar va nisbatlarni aniqlash, kompozitsiyaning asosiy konturlarini yaratishdan iborat.

To'rtinchi bosqichda rang va yorug'-soya ishlari amalga oshiriladi. Bu bosqichda predmetlarning hajmi, chuqurligi va teksturasi rang va yorug'lik orqali ifodalanadi. Ranglar orasidagi kontrast va uyg'unlik predmetlarning badiiy obrazini yanada jonli va

tabiiy ko'rsatadi. Oxirgi, beshinchi bosqich — final ishlari va detalizatsiya — kompozitsiyaning yakuniy badiiy tasvirini yaratadi. Bu bosqichda predmetlarning kichik detallariga e'tibor beriladi, kompozitsiya mukammal va uyg'un holatga keltiriladi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayon o'quvchilarda san'atga qiziqishni oshiradi, tasviriy fikrlash va estetik idrokni rivojlantiradi. Shu bilan birga, talabalarning ijodiy qobiliyatini shakllantirishda, ularni mustaqil ishlashga o'rgatishda natyurmort kompozitsiyasi muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Shovdirov S.A.ning tadqiqotlari natyurmortni o'quv jarayonida qo'llash metodikasi, predmetlarni tanlash, rang va yorug'-soya ishlari orqali badiiy obraz yaratishning samarali usullarini yoritadi.

Shuningdek, natyurmort o'quv jarayonida boshqa tasviriy san'at ko'nikmalarini ham rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, predmetlarni joylashtirish orqali fazoviy tafakkur rivojlanadi, rang va yorug'-soya munosabatlarini o'rganish orqali rang sezish va estetik did mustahkamlanadi. Kompozitsiya tartibini tushunish esa talabalarda mantiqiy fikrlash va vizual tafakkur ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini shakllantirish, ularni mustaqil ishga rag'batlantirish va san'atni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, natyurmort janri tasviriy san'atning ajralmas qismi sifatida nafaqat badiiy go'zallikni yaratish, balki o'quvchilarda estetik tafakkur, mantiqiy va abstrakt fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Natyurmort kompozitsiyasi yaratish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi, bunda predmet tanlash, kompozitsion tartib, rang va yorug'-soya ishlari, hajm va fazoviylik kabi omillar e'tiborga olinadi. Shu tariqa, natyurmort san'ati o'quv jarayonida samarali metodik vosita sifatida qo'llanilishi mumkin.

Natyurmort janri tasviriy san'atning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida o'quv jarayonida talabalarda badiiy tafakkur, estetik did va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, natyurmort kompozitsiyasi yaratish jarayoni talabalarda mantiqiy va abstrakt fikrlashni shakllantirish, rangni idrok etish va predmetlarning fazoviy xususiyatlarini anglash imkonini beradi. Bu jarayon orqali o'quvchilar o'z ijodiy yondashuvlarini mustahkamlash bilan birga, san'atning nazariy va amaliy jihatlarini chuqurroq o'rganadilar.

Natyurmort kompozitsiyasini yaratishda nazariy tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish muhimdir. Bunda predmet tanlovi, rang va yorug'-soya munosabatlari, proporsiya va fazoviylik, shuningdek, kompozitsion uyg'unlik kabi omillar e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Shovdirov S.A.ning tadqiqotlari (2017–2025) ko'rsatganidek, ushbu bosqichlarni aniq bajarish orqali o'quvchilar kompozitsion tafakkurini rivojlantiradi, estetik idrokini mustahkamlaydi va badiiy obraz yaratishda o'zini ishonch bilan ifodalay oladi.

Amaliy jihatdan natyurmort yaratish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshiriladi: mavzu va predmetlarni tanlash, maket va eskiz ishlari, rang va yorug‘-soya ishlari, final detalizatsiyasi. Har bir bosqich o‘quvchilarga o‘z ijodiy yondashuvini rivojlantirish, san’atning texnik va estetik qoidalarini amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Shu bilan birga, natyurmort san’ati talabalarda mustaqil ishlashga, kompozitsion va rang yechimlarini yaratishda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Tavsiyalar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Natyurmort yaratish jarayonida o‘quvchilarga predmetlarni tanlashda va kompozitsion tartibni shakllantirishda metodik ko‘rsatmalar berish;
2. Rang va yorug‘-soya ishlari orqali predmetlarning hajm va fazoviyligini ifodalashga alohida e’tibor qaratish;
3. Talabalarni bosqichma-bosqich ijodiy jarayonga jalb qilish, ularning mustaqil yondashuvini rag‘batlantirish;
4. Natyurmort orqali o‘quvchilarda estetik did va badiiy tafakkurini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini mustahkamlash;
5. Shovdirov S.A.ning metodik tavsiyalaridan foydalangan holda ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash.

Xulosa qilib aytganda, natyurmort kompozitsiyasi yaratish nafaqat san’at ta’limida muhim o‘rin tutadi, balki talabalarning ijodiy tafakkuri, estetik idroki va badiiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu sababli, mazkur janrni ta’lim jarayoniga tizimli va metodik tarzda joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Шавдилов С. А. Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // Педагогическое образование и наука. – 2017. – № 2. – С. 109-110.
2. Shavdirov S. A. Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons // Eastern European Scientific Journal. – 2017. – № 1. – С. 131-134.
3. Shovdirov S. Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region // E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 587. – C. 02016.
4. Shavdirov S. Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology // AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2025. – T. 3268. – № 1. – C. 070035.
5. Шавдилов С. А. Ўқувчиларда тасвирий саводхонликка оид ўқув компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари // Современное образование (Ўзбекистан). – 2017. – № 6. – С. 15-21.
6. Shovdirov S. A. Tasviriy san’atni o‘qitishda o‘quvchilarning sohaga oid o‘quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari // Inter education & global study. – 2024. – № 1. – C. 8-14.

7. Ibraimov X., Shovdirov S. Theoretical Principles of The Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students // Science and innovation. – 2023. – T. 2. – № B10. – С. 192-198.
8. Шавдилов С. А. ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ И ПРИКЛАДНОМУ ИСКУССТВУ // INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION. – 2018. – С. 84-85.
9. Shovdirov S. TASVIRIY SAVODXONLIKKA OID O‘QUV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA O‘QUVCHILARNI MANTIQUIY VA ABSTRAKT FIKRLASHGA O‘RGATISH // Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – № 12. – С. 193-196.
10. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts // International Journal on Integrated Education. – 2023. – Т. 4. – № 3. – С. 60-66.
11. Arnheim, R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. University of California Press, 1974.
12. Gombrich, E. H. The Story of Art. London: Phaidon Press, 1995.
13. Eisner, E. W. The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press, 2002.